

İBN ŞENEBÛZ: HAYATI, KIRÂAT İLMİNDEKİ YERİ VE RESMÎ HATTA MUHALİF OKUYUŞLARI

Abdulmecit OKCU (*)

ÖZ

Hicrî üçüncü asrın ortaları ve dördüncü asrın başlarında Bağdat'ın iki meşhur kurra imamından biri İbn Mücâhid diğeri İbn Şenebûzdur. İbn Mücâhid Mushaf hattına uyan yedi sahih kırâatı cem etmesiyle tanınırken, tam aksine İbn Şenebûz Mushaf hattına uymayan şaz kırâatları okumasıyla meşhur olmuştur. Tabiatıyla bu okuyuş başına dert açmış ve İslâm Tarihinde ilk kez bir âlim dövülerek tedib edilmiş ve bu okuyuşundan vaz geçirilerek tövbe ettirilmiştir. İşte bu çalışmamızda İbn Şenebûz'un hayatı, dövülme olayı ve şaz kırâatlarla namaz kılma hadisesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İbn Şenebuz, İbn Mücâhid, İbn Mukle, Sahih kırâat, Şaz kırâat, Dövülme, Namaz.

ABSTRACT

Ibn Shanabuz: His Life, Place of The Qir'at and his Recitation Opposing to Official Writing of The Qur'an

By the middle of the third century ah, and at the beginning of the fourth century, imam Ibn Mujahid and Ibn Shanabuz are the two famous kurra of Baghdad. when Ibn Mujahid recognized that he had collected the seven authentic (Sahih) Qir'at becoming official copies of the Qur'an (Mushaf), Ibn Shanabuz contrarily had become famous by reading of Shâdhah (unusual) Qir'ats. So the first time in Islamic history, a scholar had been beaten and repented for his reading.

In this study, it has been deal with the incident of assault of Ibn Shanabuz and Prayer by Shâdhah (unusual) Qir'at

Keywords: *Ibn Shanabuz, Ibn Mujahid, Ibn Mukle, authentic (Sahih) Qir'ats, Shâdhah (unusual) Qir'ats, assault, Prayer*

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Giriş

İbn Şenebûz'un Hayatı

İsmi İbn Şenebuz, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Eyyub b. es-Salt, (ö. 328/939), el-Bağdâdî el- Mukrîdir.¹ Kaynaklarda İbn İbn Şenebûz, Şenbûz, ve Şennebuz şeklinde de geçmektedir.² Doğum tarihi belli değildir. Ancak İbn Mücâhidle akran olduğuna göre muhtemelen h. 240 lı yıllarda doğmuş olmalıdır.³ Şazz kırâatlarla okuma ve tövbe hadisesi dışında hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.

İbn Şenebûz meşhur Kurrâ İbn Mücâhid'le aynı dönemde, aynı şehirde/ Bağdat'da yaşamış akran kimselerdir.⁴ Aynı hocalardan okumuş, aynı hocalardan kırâat öğrenmiş ve aynı çevrede yetişmişlerdi. Dolayısıyla birbirlerini çok iyi tanıyorlardı. Bağdatta ikisi de şeyhu'l-kurrâlık makamına yükselmişlerdi. Her ikisi de kırâat okutuyorlardı. Buna rağmen aralarında kıskançlık ve gizli bir çekişme vardı. Genel olarak akranlar arasında var olan kıskançlık ve çeke-memezlik ne yazık ki bu iki âlim arasında da devam ediyordu. İbn Şenebûz, İbn Mücâhid'in okuttuğu kimseleri okutmuyordu. Kendisine gelen talebelere daha önceden kimlerden okuduğunu sorar ve eğer İbn Mücâhid'den okuduğunu öğrenirse artık o öğrenciyi okutmazdı. İbn Mücâhid için o bu ilmi bilmez. Bu ilimden nasibi yoktur. Bu ilmin tozu dahi onun ayaklarına değmemiştir; diyordu ve onu beğenmiyordu.⁵ Bu şekilde İbn Mücâhid'i küçümser onun hiçbir şekilde ilim tahsili için bir başka beldelelere gitmediğini, Hatta Bağdat'ın dışına çıkmadığını söylerdi.⁶ Tabi bununla kendinin çok ilmi seyâhatlar yaptığını belirtmek istemiştir. Halbûki İbn Mücâhid kendisiyle beraber birçok ilmi seyahatlar yapmıştı. Mesela Mısır'da, Mısır'ın meşhur kurrâlarından Abdullah b. Huseyn Ebû Abdillâh es-Samirî ile hem kendisi hem İbn Mücâhid aynı

1 Bkz., Firûzabâdî, Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed bin Yâkûb (ö. 816/1414), *Kamûsu'l-Muhit*, Faslu's-Şin, (Şenebûz), I,1414; İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. el-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurrâ*, (Neşr G. Bergstraesser), Mektebetu'l-Hancî Mısır, 1352/1933, II/52.

2 Bkz. Zebîdî, Muhammed bin Abdürrezzâk el-Hüseynî Ebu'l-Feyz Murteza ez-Zebîdî (ö. 1145/1732), *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Şenebûz md.), IX,431.

3 Bkz., İbn Cezerî, *Ğaye*, II,54.

4 Bkz., İbn Cezerî, a.y.

5 Bkz., ez-Zehabî, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *M'arifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, (thk. Tayyar Altıkulaç), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1416/1995, II,548; Rıdvân b. Muhammed el-Meknî, *Şerhu'l-Muhalellâtî*, Şâmîle, (Ulûmü'l-Kur'ân, İlmü't-Tecvid Kunusu İçerisinde), s., 332.

6 İbn Cezerî, *Ğaye*, II,54; ez-Zehabî, *M'arife*, a.y.

dönemde beraber okumuşlardır.⁷ Yine İbn Mücâhid ve İbn Şenebûz beraberce hacca gitmiş ve Mekke'de İmam İbn Kesîr (ö. 120/738)'in birinci râvisi Kunbul (291/903)'dan beraberce kırâat okumuşlardı.⁸ Yani Kunbul hem İbn Mücâhid'in hem de İbn Şenebûz'un hocasıdır. Nitekim kırâat ilminde İbn Kesîr'in râvisi olan Kunbul'un iki tarikinden biri İbn Şenebûz tarikidir.⁹

İbn'ü-Nedîm, (ö.385/995) onun İbn Mücâhid'e düşman olduğunu, onunla ünsiyet edemediğini nakleder.¹⁰ Ebû Muhammed Yusuf es-Seyrâfî, onun ilmi az, lahnı çok birisi olduğunu söyler.¹¹ ez-Zehebî ve İbn Cezerî'nin de aralarında bulunduğu müelliflerin büyük çoğunluğu ise, onun büyük kırâat üstadlarından olduğunu, sika, zaptı sağlam, salih, âlim, güvenilir bir zat olduğunu söylerler.¹² Nitekim Yakut (el-Hamavî, ö. 627/1229) de, onun müte dey-yin, saf, temiz, vera sahibi bir insan olduğunu zikretmektedir.¹³ Yine Yakut, Ebu Yusuf Abdusselâm el-Kazvinî'nin, "*Efvâcu'l-Kurrâ*" adlı kitabında İbn Şenebûz'un kurrâdan olduğunu, abid, zahid, takva sahibi biri olduğunu ancak biraz şaz kırâatlarla okumaya meyilli biri olduğunu ve kırâatın cehri olarak okunduğu namazlarda bunları okuduğunu zikrettiğini söyler.¹⁴

Bize göre es-Seyrâfî'nin, onun için "yanlısları çok, ilmi az"¹⁵ yakıştırmasını yapması çok tutarlı gözükmemektedir. Çünkü müelliflerin kahir ekseriyeti onun büyük kırâat âlimi olduğunu, ilmiyle amil, takvâ sahibi bir insan olduğunu söylemeleri, es-Seyrâfî'nin bu sözünü çürütmektedir.

İbn Cezerî, Şenebûz'un kırâat talebi için birçok beldeye seyahat ettiğini ve büyük kırâat âlimlerinden olduğunu nakleder. Bu sebeple onun çevresinde olan talebeler kadar hiçbir kimsenin talebesi olmamıştır, der. Kırâatı arzen Kunbul, İshak el-Huzâî, Harûn b. Musa el-Ahfeş, Hasan b. Abbâs er-Râzî gibi hocalardan almıştır. Ayrıca Mısır ve Şam'a seyahat ettiği, Muhammed

7 ez-Zehebî (ö. 748/1348), *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (thk. Ali el-Becâvî), Dâru'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır, 1382/1963, II,408

8 Zehebî, *M'arife*, II,548, dip not 69.

9 İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, (thk.Ali Muhammed ed-Ddabb'a, D^ru'l-Küttâbi'l-Arabî Beyrut, tsz., I,119; Zehebî, *M'arifet*, II,546.

10 Bkz., İbnü-Nedîm, Muhammed b. İshak Ebu'l-Ferec, *Fihrist*, Dâru'l-M'arife, Beyrut, 1398/1978, s., 47.

11 Yakut, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh bin Yakut el-Hamavî er-Rûmî, *M'ucemü'l-Üdebâ*, (Şâmile), II,314

12 Zehebî, *M'arife*, II,548.

13 Yakut, *M'ucemü'l-Üdebâ*, a.y.

14 Bkz., Yakut, *M'ucemü'l-Üdebâ*, a.y.

15 Bkz., Yakut, *M'ucemü'l-Üdebâ*, a.y.

b. Şazân ve Muhammed b. Yahya, el-Kisâiyyu's-Sağîr gibi hocalardan kırâat öğrendiği zikredilmektedir.¹⁶

İbn Şenebûz özellikle kırâat öğrenmek için Mısır, Hıms, Şam gibi birçok İslâm beldesini dolaşmıştır. İbn Manzûr'un kaydettiğine göre 295/907 senesinde Nisâbûr'a gelmiş orada bir müddet kalmıştır. Sonra Merv şerine uğramış tekrar Nisâbûr'a dönerek oradan memleketi Bagdat'a gelmiştir.¹⁷ 303/915 senesinde ise İsbâhân'a gittiği kaydedilmiştir.¹⁸ Gerçekten İbn Şenebûz onlarca âlimden kırâat ve hadîs dersi almış büyük bir âlimdir. Irakta şeyhu'l-Kurrâ ünvanını almış meşhur kurrâlardan biridir. Kırâat ilminde şöhrete ulaşmış gerçek bir üstadır.¹⁹ Öyleki Irak'ta ondan şeyhu'l-ikra/büyük üstad, şeyhu'l-mukriîn, şeyhu'l-kirâe lakabıyla bahsedilmiştir.²⁰

İbn Şenebûz, hadîs rivâyeti konusunda da güvenilir sika kimselerdendir. Hayr, hasenat sahibi özelliği, salih kişiliği, derin ilmî gücü sayesinde devrinin meşhurları arasına girmiştir.

Yukarıda da izah edildiği üzere müelliflerin çoğunuğu İbn Şenebûzu'n gerçekten salih, dindar, Arap diline vakıf bir zat olduğunu, özellikle kırâat ilminde mahir üstad olduğunu, derin ilim sahibi, sikadan olup itkan, adalet sahibi olduğunu söylemişlerdir.²¹ Ez-Zehabi'nin bildirdiğine göre, O öncelikle cumhur ulemaya uyarak Mushaf hattına uyan meşhur kırâatları okurdu. Zaman zaman da şazlarla okurdu.²²

Evet, İbn Şenebûz, senedi sahih olan her kırâatın, -resmi mushaf hattına muhalif olsa da- okunmasına cevaz verir, namazda ve namaz dışında okurdu. Hatta mihrapta namaz kıldırırdı. Hiç kimsede bundan dolayı onun rivâyetini karalamamış ve adaletine leke sürmemiştir.²³ Taki 323/934 yılı gelinceye kadar. Olaylar bu yıl içinde gelişmeye başlamış ve başına gelen bütün kötülükler bu yılda ve bu yıldan sonra olmuştur.

16 Zebidî, *Tâc*, XXXIX/403; Zehebî, *M'arife*, II,546.

17 Bkz., İbn Manzûr, Muhammad b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmad ibn Manzûr el-Ensârî, *Tarih-u Muhtasar-ı Dimeşk*, (Muhammd b. Ahmed b. es-Salt md.), (Şâmile), VI,393.

18 İbn Manzûr, *Tarih-u Muhtasar-ı Dimeşk*, a.y.

19 İbn Hallikan, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b Muhammed b. Ebîbekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zaman*, (thk. İhsan Abbâs), Dâru Sadır, Beyrut, tsz., IV,299.

20 Zehebî, *Marife*, II/546; İbn Cezerî, *Ğaye*, II,52, *en-Neşr*, I,122,123; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabi, *Tezkiretü'l-Huffâz*, (thk. Zekeriyâ Umeyrât), Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, III/844.

21 Zehebî, *M'arife*, II,548; İbn Cezerî, *en-Neşr*, I,122,123.

22 Zehebî, *M'arife*, a.y.

23 Bkz., İbn Cezerî, *en-Neşr*, a.y.

İddiaya göre İbn Şenebûz, icmaya muhalefet ederek Kur'ân'ın cem edilmesinden önce sahabeler tarafından okunan ve sonraki dönemlerde şaz sayılan kırâatları okumada bir sakınca görmüyordu. Namazda veya namaz dışında çekinmeden kendi tercihleri olan bu şazları okuyordu. Özellikle İbn Mesûd, Ubey b. K'ab'a ait kırâatları tercih ediyordu. Bu yüzden muhalefet edenleri de az değildi. Kendisiyle aynı dönemde yaşayan İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940)²⁴, onun şaz kırâatlarına reddiye olarak "*Nakdu Mesâil-i İbn Şenebûz*" adlı bir kitap telif etmiştir.

İbn Şenebûz'un Bağdat'ta şaz kırâatlarla namaz kıldığı ve kıldırıldığı haberi yayılınca dönemin yönetimi tarafından bu huyundan vaz geçmesi için emir verilmiştir. Ancak o, bu emre itaat etmemiştir. Bu sebeple kendisine aşırı baskı yapılmış, eza, cefa edilmiş hatta dövülmüştür. Kafasına kamçı ile vurulmuş, yüzüne tokat atılmıştır.²⁵ Hapse atılmış, yetmemiş sürgüne gönderilmiştir.

İslâm tarihinde duası kabul edilen âlimlerden biridir. Yaptığı eziyetten dolayı vezir İbn Mukle (ö. 328/940)'ye beddua etmiş ve bedduası (ileride görüleceği üzere) kabul olmuştur. Dövme ve tövbe olayından sonra da Bağdat'tan Basra'ya bazılarının göre Medâin'e sürgün edilmiştir.²⁶ Nihayet (328/939) yılında Bağdat'ta ölmüştür.

İbn Şenebûz'un en büyük suçu namazda Ubey b. Ka'b veya İbn Mesûd gibi sahabilerin Mushafına uyan ve senedi sahih olan kırâatları okumasıydı.²⁷ Bunun sahih olduğunu düşünürdü. Zaten yedi ve on kırâat diye bilinen meşhur kırâatlar o dönemde mevcut değildi. Yedi kırâatı ilk defa sistemleştirip kitap haline getiren İbn Şenebûz'un arkadaşı İbn Mücahid (245/324-860/934)'dir. İbn Mücahid "*Kırâat-ı Seb'â*"yı bir araya toplamış onları kitaplaştırmıştı. Bunun dışında kalanları şaz sayıyordu. İbn Şenebûz da herhalde ona nispeten namazda veya namaz dışında bazen şaz kırâatlarla okumayı tercih ediyordu. Yani onun şaz kırâatlarla okumayı tercih edişi muhtemelen İbn Mücahid'e nisbet olsun dyledir. Çünkü İbn Mücahid sahih kırâatlar için öne sürülen üç temel şartı taşıyan kırâatlerden sadece yedisini almış diğerlerini dışta bırakmıştır. Oysa ortada aynı şartları taşıyan birçok kırâat mevcuttu. Bu sebeple İbn Mücahid kırâat âlimleri tarafından eleştirilmektedir. Nitekim İbn Mücahid'den bir asır önce yaşamış olan Ebû Ubeyd (ö. 224/838), yirmibeş kadar imam ve kırâatını zikretmiştir. Aynı dönemde yaşamış olan es-Sicistânî

24 İbnü'l-Enbârî hakkında geniş bilgi için bkz., Işık Emin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, XXI,24-26.

25 Zebîdî, *Tâc*, IX,432.

26 Zebîdî, *Tâc*, IX,432.

27 Zehebî, *M'arife*, II,548.

(Ebû Hâtim, ö. 255/868) ve Taberî (ö. 310/922) gibi âlimler ise bu yedi kırâatın da içinde bulunduğu yirmi kadar imam ve kırâatlarını zikretmişlerdir.²⁸

Anlaşıldığına göre İbn Şenebûz resmi görev almamıştır. O dönemde bazı âlimlerin yaptığı gibi hiçbir şekilde iktidara yakın olmamış, onları övücü ifadeler kullanmamıştır. Kısaca politik hayatla ilgilenmemiştir. Bağdat'ta günlerini talebe okutmakla geçirmiş, hayatı boyunca Kur'ân'a hizmet etmiştir.

Hocaları

Kırâatı arzen İbrahim el-Harbî, Ahmed b İbrahim Verrâk, Ahmed b. Beşşâr el-Enbârî, Ahmed b. İbrahim Hilâl, Ahmed b. Nasr b. Şakir, Ahmed b. Ferah, Ahmed b. Ebî Hammâd, İshak el-Huzâ'î, İshak b. Muhalled, İdrisü'l-Haddâd, Ahmed b. Abdullah b. Hilâl'den (Mısırda), Muhammed b. Hamdûn el-Huzâî, Yemût b Mezz'a, Ahmed b. Sehl el-Eşnânî,²⁹ Bekr b. Sehl ed-Dimyâtî, Cafer b. Muhammed el-Vezzan, Hasan b Abbâs er-Râzî, Hasan b. el-Habbâb, Hasan b. Ali b. Ebî'l-Muğîre el-Kattân, Zübeyr b. Muhammed el-'Umerî, Salim b. Harûn Ebî Süleyman el-Leysî, Abbâs b. Fadl er-Râzî, Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-İsbehânî, Abdullah b. Bekkâr, Abdullah b. Ahmed b. Hubeyb, Şeyh Ali b. Abdullah b. Harûn el-Kindî (Hımısta),³⁰ Kasım b. Abdulvaris, Kasım b. Ahmed el-Hayyât, Kunbul, Muhammed ibn Sinân, Muhammed b. Şâzân el-Cevherî, Muhammed b. Ali b. el-Haccâc, Muhammed b. İsa el-Mahfî, Muhammed b. İsa el-Kisâî, Muhammed b. Yakup el-Ğazâl, Musa b Cumhur, Harun b. Musa el-Ahfeş (Dimeşk'te), Yunus b. Ali b. Muhammed b. el-Yezîdî ve Muhammed b. Ğâlib,³¹ İdris b. Abdülkerîm, İsmail b. Abdullah en-Nehhâs el-Mısırî, İshak b.Râhûye, Muhammad b. Yahyâ el-Kisâî.³²

İbn Cezerî, İbn Şenebûz'un en meşhur hocalarının Muhalled'in iki oğlu İshak ve Fadl ile Musa b. Cumhur olduğunu söylemiş bunların da İbn Ğalib'ten okuduklarını belirtmiştir.³³

Ayrıca Ebû Müslim el-Kuccî, Bişr b. Musa, Muhammed b Huseyin el-Hubeynî, İshak b. İbrahim ed-Deberî, Abdurrahman b. Cabir el-Kelâ'î el-

28 İbn Cezerî, *en-Neşr*, I,34; Geniş bilg için bkz., Dağ Mehmet, *İbn Mücâhid'in Kırâat Ekollerini Yedi İle Sınırlaması:Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ekev Akademi Dergisi Yıl 10, Sayı 27, Bahar 2006. S., 82 ve d.

29 Bkz., İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Eskalânî, *Lisânü'l-Mizân*, Müessesetü'l-E'lemî, Beyrut, 1406/1986, V,250.

30 Bkz., Yakut, *M'ucemu'l-Üdebâ*, II,314; Zehebî, *M'arife*, II,548.

31 İbnü'l-Cezerî, Ğâye, II/52,53.

32 Bkz., Zehebî, *M'arife*, II,546,547; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk., Şuayb Arnavut, İbrahim ez-Zeybak), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404/1984., XV,264,265.

33 Bkz., İbn Cezerî, Ğâye, II,52.

Hımsî'den nakilde bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan ayrı olarak Şam ve Mısırda bir çok meşhur âlimden kırâat almıştır.³⁴

Talebeleri

İbn Şenebûz'dan arzen kırâatt alanlar veya rivâyette bulunanlar ise şu isimlerden oluşmaktadır:

Ahmed b. Nasr eş-Şezâî, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Abdullah el-Cübbî, Ahmed b. Abdulmecid, İdrîs b. Ali el-Müeddib, Ebu'l-Hasan Ahmed b. el-Hasan el-Meltî, Ali b. Huseyn b. Osman el-Ğadâirî, Abdullah b. Huseyn es-Sâmirî, Ebûbekir Abdullâh b. Ahmed el-Kabbâb, Abdullah b. Ahmed el-Mutarrız, Ğazvân b. Kasım,³⁵ Muhammed b. Ahmed b. Abdulvehhâb, Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim Ebu'l-Ferec eş-Şenebûzî, Muhammed b. Ahmed b. Yusuf, Ebûbekir İbn Miksem³⁶, Hasan b. Said el-Bezzar, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tırazî, İbrâhim b. Ahmed el-Kayravânî, Muhammed b. Salih, Muhammed b. Yusuf b. Nehâr, Nasr b. Yusuf eş-Şezâî,³⁷ Ebu'l-Abbâs el-Metûî, Muâfi b. Zekerıyyâ el-Cerîr.³⁸

34 Bkz., Hatib el-Bağdadî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *Tarih-i Bağdat*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., (Şâmîle), I,280,281., İbn Cezerî, *Ğâye*, II/52-53.

35 Bkz., İbn Cezerî, *Ğâye*, II,53.

36 Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Ya'küb el-Attâr el-Bağdadî (ö. 354/965), Kırâat ve nahiv âlimi. Bağdat'ın ileri gelen kurrâsından olup kırâatların meşhur, garîb ve şâzlarını iyi bilen ve Arap dilinde otorite kabul edilen İbn Miksem için İbnü'n-Nedîm, "Dilde ve şuurde âlimdi" derken Hatib el-Bağdadî onu sika olarak değerlendirmiş ve Küfeliler'in nahvine en çok vâkıf olan kişi diye tanıtmıştır. Zehebî bir yerde İbn Miksem hakkında ileri geri konuşulduğunu söylemiş başka bir yerde hadisini almakta sakınca bulunmadığını kaydetmiştir. Ancak İbn Miksem, Kur'an tilâvetinde icmâya aykırı okuyuşları yüzünden eleştirilmiştir. Devrin kurrâsının karşı çıktığı bu okuyuşları savunması ve talebelerine okutması sebebiyle tartışmaların yayılması ve durumun Halife Kâhîr-Billâh'a intikal etmesi üzerine, 321 (933) yılında Hâcib Selâme et-Tülûnî el-Mü'temin'in huzuruna çağrılarak başta Irak şeyhü'l-kurrâsı İbn Mücâhid olmak üzere kırâat ve fıkıh âlimlerinden oluşan bir heyet önünde sorguya çekildi ve bu yanlış okuyuşlarından vazgeçerek tövbe etmesi istendi. İbn Miksem, bu baskı karşısında hatalı olduğunu kabul etmiş görünerek tövbe etti; müzakereler bir tutanakla tesbit edilip imzalandı ve muhtemelen tartışmaya konu olan kitapları yakıldı. Ancak konuyla ilgilenenlerin bu olayı değerlendirmeleri farklı olmuş, onun kendiliğinden bir şey uydurmadığı, İbn Şenebûz'a yapıldığı gibi kendisine de haksızlık edildiği, özellikle İbn Mücâhid'in bu iki âlimi incittiği ileri sürülmüştür. Bkz., Zehebî, *M'arife*, II, 598, 600, *Mizânü'l-İtidâl*, III, 519, İbn Miskeveyh, I, 285, Ebû Hayyân et-Tevhidî, VIII, 65. Geniş bilg için bkz., Altıkulaç Tayyar, İbn Miksem, *Tüдав İslâm Ansiklopedisi*, XX,200.

37 Bkz., İbn Cezerî, *Ğâye*, II,54.

38 Zehebî, *M'arifetü'l-Kurrâ*, II,547; Zehebî, *Siyeru A'lâm*, XV,264,265.

Hatib el-Bağdâdî bu isimlere şunları da eklemiştir: Ebûbekir b. Şâzân, Muhammed b. İshak el-Katî'î, Ebû Hafs b. Şâhin.³⁹

İlmi Üstünlüğü

Yukarıda da değinildiği gibi İbn Şenebûz, Mekke'nin meşhur kırâat imamlarından imam Kunbul'dan⁴⁰ kırâat okumuştur. İbn Mücâhid'de Kunbul'dan okduğunu söylemiştir. Ancak İbn Şenebuz onun Kunbul'dan okuduğu iddiasını reddetmektedir. Rivâyete göre Zatan İbn Mücahid de sadece ondan okuduğunu söylemiş bütün bir Kur'an'ı baştan sonuna kadar okuduğunu söylememiştir. Buna göre İbn Mücâhid'in, Kunbul'dan Kur'anı baştan sonuna kadar değil, sadece bir kısmını okuduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere burada da iki kurra arasında bir çekişme söz konusudur.

Yakut el-Hamevî'nin nakline göre Kurrâ'dan İbn Dırâde el-Hulvânî şunu anlatmıştır. "Biz İbn Mücâhid ve İbn Şenebûz'la beraber 279 senesinde Kunbul'dan kırâat okumak niyetiyle Mekke'ye gitmiştik. Ondan okumaya başladık. Ancak biz onun ikileme düştüğünü, kırâatları karıştırdığını ve bir düzensizlik içerisinde olduğunu gördük. (Çünkü Kunbul, h. 191 tarihinde doğmuş olup 279 tarihinde 88 yaşında bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yaşta karıştırmak normal olmalıdır. Kunbul 291 tarihinde tam yüz yaşında ölmüştür. Ancak ölümünden on yıl önce talebe kabul etmemiş ve okutmalarını durdurmuştur.)⁴¹ Bu sebeple ben ondan bir harf dahi okumadım. İbn Mücâhid Ondan Kur'an'ın bir kısmını okudu. Sonra kırâatları karıştırdığını anlayınca o da okumadan vaz geçti. Fakat o Kunbul'dan Kur'an'ı başından sonuna kadar tamamen okumuş olan talebesi İbn Avnu'l-Vasit'den bir takım notlar aldı. İbn Şenebûz'a gelince o Mekke'de iki sene kadar kaldı ve Kunbul'dan iki hatim etti. Şimdi İbn Şenebûz'un İbn Mücâhid Kumbul'dan okumamıştır sözü doğrudur. Çünkü İbn Mücâhid ondan Kur'an'ın tamamını okumamıştır."⁴²

İbn Hacer ise aynı olayı şu şekilde nakletmektedir: "Ebû Ali el-Ehvâzî (ö. 446/1055)⁴³ İbn Mücâhid'in Kunbul'dan okuduğunu Ancak İbn Şenebûz'un

39 Hatib el-Bağdâdî, *Tarih-i Bağdât*, I,281,282.

40 Mekke'nin kırâat imamlarından İbn Kesîr'in birinci râvîsi Kunbul'un adı, Muhammed bin Abdurrahman bin Hâlid bin Muhammed el-Mahzûmî'dir. Künyesi Ebû Ömer, lâkabı Kunbul'dur. 195 (m. 810) yılında Mekke'de doğmuş ve 291 (m. 903)'de yine Mekke'de vefât etmiştir.

41 Bkz., Yakut, *M'ucemü'l-Üdebâ*, (Şâmile), II,277.

42 Bkz., Yakut, *M'ucemü'l-Üdebâ*, a.y.

43 Ebu Ali el-Ehvâzî için Bkz., İbn Asâkir, *Tebyînü Kezîbi'l-Müfterî*, (nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347, Beyrut 1399/1979, s. 364-420; Yâkût, *M'ucemü'l-Üdebâ*, IX, 34-39; Zehebî, *Siyeru A'lâm*, XVIII, 13-18; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, I,512-513; İbnü'l-Cezerî, *Ğâye*, I,221-222; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümüz-Zâhire*, Kahire 1956 Kahire, 1383/1963, V, 56-

bunu kabul etmediğini zikreder. Yine el-Ehvâzî, Ebû Hafs el-Kettânî'nin kendisine İbn Mücâhid'in Kunbul'dan okuduğunu söylemekle beraber Kur'ân'ın başından sonuna kadar okuduğunu söylemediğini zikrettiğini belirtir. Bu olay Ahmed b. Cafer el-Münâdî (ö. 336/947)'ye sorulduğunda, o ikisinin de doğru olduğunu belirterek şunları söylemiştir: Ben, İbn Mücâhid ve İbn Şenebûz 279 senesinde Kunbul'dan okumak niyetiyle Hacca/Mekke'ye gitmiştik. Ben Kunbul'un kırâatlarını birbirine karıştırdığını ve aşırı yanılğı içinde olduğunu görünce okumadan vaz geçtim, İbn Mücâhid, Kur'ân'ın bir kısmını ondan okudu. Ancak o da bu yanılğıyı farkedince ondan okumayı terketti. Bununla birlikte onun talebesi olan ve Kur'ân'ın tamamını okuyan Ebû Avn el-Vasitî'den bir takım notlar aldı. İbn Şenebuz ise Mekke'de kaldı ve Kunbul'dan Kur'ân'ın tamamını okudu. Buna göre yukarıda zikredilen İbn Mücâhid'in "Ben Kunbul'dan okudum" sözü doğru olduğu gibi, İbn Şenebuz'un "o Kunbul'dan okumadı" şeklindeki sözü de doğrudur.⁴⁴

İbn Cezerî, Ebu'l-Ferec el-Mu'âfi'den şunu nakletmektedir. Mu'âfi anlatıyor: "Bir gün İbn Şenebûz'un yanına uğradım. O Hizâneti'l-Kütüb'ün⁴⁵ önünde oturuyordu. Bana "ey Mu'âfi hele şu hizaneyi/kitaplığı bir aç bakalım" dedi. Ben de hizaneyi/kitaplığı açtım. Orada raflar ve üzerlerinde kitaplar vardı. Her rafta farklı ilimler hakkında yazılmış kitaplar vardı. Onlardan hangi cildi açıysam İbn Şenebûz her birini fatihayı okur gibi süratle okuyordu. Sonra şöyle devam etti: "Ben asla bu kitaplığı kapatmadım, öyle ki çarşıya da gitsem banyoyada girsem onlar benimle beraberdir."⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, Hafız Ebû Amr'dan da şunu nakletmektedir: İnsanlar rivâyeti ondan alırlar (mevzuları ondan öğrenirler) ve yine her hangi bir konuyu ona arz ederlerdi. Çünkü onun zapt konusunda sağlam bir ilmi ve duruşu vardı.⁴⁷

Hatip el-Bağdâdî'nin anlattığına göre Ali b. Muhammed b. Yusuf el-Allâf şöyle demiştir: Bir gün Ebû Tahir b. Ebû Hâşim'e, Ebûbekir İbn Mücâhid mi yoksa Ebu'l-Hasan İbn Şenebûz mu (ilmî bakımdan) daha faziletlidir? diye sordum. Bana: "İbn Mücâhid'in aklı ilminin üstündedir. İbn Şenebûz'un ise ilmi aklının üzerindedir, bundan fazlasını bilmiyorum" diye cevap verdi. Son-

57; Hacı Halife Kâtip Celebî, *Keşfüz-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, I, 140,211; II,1303,1322, 1323,2004; Kehhâle, Ömer Rıza, *M'ucemü'l-Müellifîn*, Dimeşk, 1376/1957, III,247. Geniş bilgi için Bkz., Yusuf Şevki Yavuz, Tüдав, *İslam Ansiklopedisi*, II,194.

44 İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V,249.

45 Kitaplık yahut kitapların bulunduğu kilitli dolap vs.

46 İbn Cezerî, *Çaye*, II,55.

47 İbn Cezerî *Çaye*, II,56.

ra şunu ekledi: “Bu iki kişinin fazileti sonsuzdur. Allah her ikisinden de razı olsun. Her ikisinin rivâyetlerinden, anlatımlarından istifade ettik.”⁴⁸

Ebû Hâşim’in de dediği gibi gerçekten İbn Şenebûz ileri derecede ilim sahibi bir insandır. Ancak ilmi aklının önüne geçmiştir. Dolayısıyla başına gelen musibetler bu yüzden olması gerekir. Eğer aklını mantık çerçevesinde kullanmış olsaydı muhtemelen bu olaylar başına gelmemiş olacaktı.

Bilindiği üzere mantık, akli eşyanın bilgisine yönlendirme sanatıdır, ya da bilginin nerede, nasıl, ne zaman, hangi şartlarda kullanılmasını öğreten bir sanattır. Bu yüzden akıl, aşırılığın, gevşekliğin, tutkunun başka bir deyişle ifrat ve tefritin karşıtı olarak görülmektedir. Akıllılık daha çok başkalarının göremediğini görmek, bir işi yaparken ya da çözüm üretirken, başka alternatifleri de devreye sokmak, farklı pencerelerden bakmak, alışılmıştın dışında fikir üretmek ve uzağı görerek hareket etmek gibi anlamlara da gelmektedir.

Şunu hemen belirtmek gerekir ki, insan zihni, öncelikle; kendini düşünmeye, ihtiyaçlarını gidermeye ve benmerkezci bir yaklaşımla, olayları kendi eksenini etrafında değerlendirmeye eğilimlidir. İşte ilim ve eğitim, insanın zarûri ihtiyaçlarını giderinceye kadar kendisine, daha sonra da, aynı zamanda başkalarını da düşünmeye yönlendirir. Bu yönlendirmeyi en doğru biçimde yapan ise İslam Dini’dir. Yüce Allah, bizim yeryüzünde insanca yaşanabilir bir dünya oluşturabilmemiz için, hem gerekli kuralları bildirmiş, hem de Rasûlullah (sav.)’ın hayatında örneklenmiştir. Allah (cc) kullarına bunu fehmletmeleri için basiret, akıl, öğrenme gücü, potansiyel değer ve yeteneklerden yeterince vermiştir. Kurrâ İbn Şenebûz’un bunlardan faydalanması gerekirdi.

Eserleri

İbn Şenebûz’un telif ettiği kitaplar arasında şunları sayabiliriz: “*Kitâbu İhtilâfi'l-Kurrâ*”, “*Kitâbu'l-Kırâat*”, “*Şevâzzu'l-Kırâat*”, “*Kitâbu Kırâat-ı Ali Aleyhi's-Selâtu Ves-Selâm*” Bunlardan başka bir de muhtemelen kendi özel okuyuşlarını içerisine alan كتاب انفرادات / *Kitâbu İnfrâdât*” adında bir kitabı vardır. İbnü'n-Nedîm’in verdiği bilgiye göre bir de İbn Kesîr ve Ebû Amr’ın kırâatlarına muhalefet eden bir kitap yazmıştır.⁴⁹ Bunların dışında başka eserleri olup olmadığını bilemiyoruz.⁵⁰

48 İbn Cezerî, Ğaye, II,56.

49 İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, I,48.

50 Ziriklî, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dimeşkî (ö. 1396/1976), *el-A'âm*, Dâru'l-İlm Beyrut, 2002, V,309; Yakut, *Mucem*, II,314.

Hadis İlimindeki Yeri

İbn Şenebûz hadîs ilminde de âlimdir. Güvenilir râvilerden biridir. Hz. Peygamber'den birçok hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Örnek olması bakımından bunlardan bir kısmını zikretmek yerinde olacaktır.

İbn Şenebûz Hattâb b. Sa'îd ed-Dimeşkî senediyle İbn Ömer'den Rasulullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Eğer Yüce Allah cennette, cennet ehline ticaret yapımları için izin verseydi, onlar aralarında güzel koku ve bez/mensucat ticareti yaparlardı.”⁵¹

İbn Şenebûz, Muhammed b. Razîk el-Medînî senediyle Ebû Hureyre'den şöyle rivayet etmiştir: “Bir adam Rasûlüllah'a gelerek ey Allah'ın Rasûlü! Farz namazlardan sonra en faziletli namaz hangisidir? diye sordu. Rasûlüllah, “gece yarısında kılınan namazdır” diye cevap verdi. Adam sonra Ramazan orucundan sonra en faziletli oruç hangisidir? diye sordu, Hz. Heygamber, “Muharrem olarak adlandırdığınız Alla'ın ayında” diye cevap verdi.”⁵²

İbn Şenebûz İbn Mesrûk'tan, o Abdullah b. Ömer b. Ebân'dan o da Ebûbekir b. Ayyâş'tan şunu nakletmiştir: “Elinde okkası/kalemi olmayan bir muhaddis gördüğün zaman, (bil ki) o aynen elinde keseri olmayan marangoz gibidir.”⁵³

Kendisininiden Huseyn b. Muhammed, Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim el-İsmîlî, Muhammed b. Ahmed b. Yusuf Ebu't-Tayyib el-Mukrî gibi kimseler rivâtte bulunmuşlardır.⁵⁴

Ebû Amr ed-Dânî'nin nakline göre Meşhur dilci Ebû Cafer en-Nehhas (ö. 338/948) kendisinden kıraat rivâyetinde bulunmuştur.⁵⁵

İbn Şenebûz'dan işitenler ve hadîs rivâyetinde bulunan isimler ise şöyledir: İbrahim b. Abdurrezzâk, Abdolvâhid b. Ömer, Ebûbekir b. Şâzân, Ebû Hafs b. Şâhin, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim en-Nisâbûrî, Ebû Tâhir b. Ebû Hâşim ve Ebu's-Şeyh b. Hayyân.⁵⁶

51 Bkz. İbn Manzûr, *Muhtaru Tarih-i Dimeşk*, VI,393.

52 Bkz. İbn Manzûr, a.y.

53 Bkz., Hatip el-Bağdâdî, *el-Câmi'u Li Ablâki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâm'i*, (Şâmile), IV,292.

54 Hatip el-Bağdâdî, a.y.

55 Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celalüddin Abdurrahman b. Ebîbekr es-Suyuti (ö. 911/1455), *Buğyetü'l-Vu'ât fi Tabakati'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhat*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim) el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, tsz.,1,362.

56 Zehebî, *M'arife*, II,547.

Okuduğu Şaz Kırâatlardan Örnekler

İbn Şenebûz'un okuduğu şaz kırâatların tümünü tesbit etmek elbette mümkün değildir. Ancak onun namazda veya namaz dışında okuduğu şaz kırâatlara örnek olarak tesbit edebildiklerimizin bir kısmı aşağıdaki şekildedir:

1- "...وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ." (3, Al-İlmrân, 104) ayetini "وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيَسْتَعِينُونَ اللَّهَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ" şeklinde okumaktadır. Mushaf hattına uymayan bu okuyuş sahabeden Osman (ra.), İbn Mesûd ve İbnü'z-Zübeyr'e nisbet edilmektedir.⁵⁷ Görüldüğü üzere bu okuyuştaki "وَيَسْتَعِينُونَ اللَّهَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ" ifadenin Mushaf hattıyla hiçbir alakası yoktur. Ziyade bir okuyuştur.

2- "إِلَّا تَفْعَلُوهُ . " (8, Enfâl, 73) ayetini "إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ." şeklinde. Bu kırâatta Hz. Peygamber'e nisbet edilmektedir. Ancak bu da Mushaf hattına uygun değildir.⁵⁸ Bu kırâat müteradif olup şaz kırâatlardandır. Bu da Mushaf hattına uygun değildir.

3- "فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً" (10, Yûnus, 92) ayetini "فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً نُنَجِّيكَ بِبَدَانِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً" şeklinde okumaktadır. Bazıları buradaki "بَدَانِكَ" kelimesini "بَدَانِكَ" şeklinde okumuşlardır. Ebû Hanîfe'nin de bu şekilde okuduğu rivâyet edilmektedir.⁵⁹ Bu okuyuş Mushaf hattına uymakla beraber şaz'dır.

4- "وَكَانَ وِرَاءَهُمْ" (18, Kehf, 79) âyetini "وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا" şeklinde okumaktadır. Bu okuyuş şekli Osman (ra.), İbn Mesûd ve Ubey b. K'ab'a nisbet edilmektedir.⁶⁰ Bazıları ise aynı âyeti "وَكَانَ

57 Bkz., Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân fi T'evilil-Kur'an*, Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992, III,385; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endülüsî, *Babru'l-Mubîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1428/2007, III,24; Zehebî, *M'arife*, II,551.

58 Bkz., Ebû Hayyân, *Babr*, IV,518; Zehebî, *M'arife*, II,553.

59 Bazıları da buradaki "بَدَانِكَ" kelimesini "بَدَانِكَ" şeklinde okumuşlardır. Ebû Hanîfe'nin de bu şekilde okuduğu rivâyet edilmektedir. Bkz., İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib el-Endülüsî (ö. 546/1151), *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (thk. Abdusselâm Abdüşşâfi), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1428/2007, III,142; Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf'an Hakiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîli fi Vücûhi't-Tevîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye Beyrut, 1415/1995, II,355; Ebû Hayyân, *Babr*, V,189; Zehebî *M'arife*, II, 551; Abdullatif el-Hatib, *M'ucemu'l-Kırâat*, Dar-ı S'adiddîn, Beyrut, tsz, III,621.

60 Bkz., İbn Atıyye, *el-Muharrer*, III,535; Bkz., Zirikli, Hayreddin b Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dimeşkî, Şenebûz md., *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm, Beyrut, 2002.

”أمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا“ şeklinde okumuşlardır.⁶¹ İki okuyuş şekli de Mushaf hattına uygun değildir.

5- ”وَقَدْ كَذَبَ الْكَافِرُونَ“ (25, Furkan,77) ayetini ”فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا“ şeklinde okur. Bu okuyuşta yine Sahabeden İbn Abbâs, İbn Mesûd ve İbnü’z-Zübeyr’e nisbet edilmektedir.⁶² Ancak İbn Atıyye, Zehravî’den naklen bunun kırâat değil tefsiri mahiyette bir açıklama olduğunu belirtmiştir. Ebû Hayyân da: “Bunlar Kur’ân’dan olmayıp tefsir bağlamında açıklamalardan ibarettir,” demektedir.⁶³

6- ”فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا...“ (34, Sebe, 14) ayetini ”فلما خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْإِنْسُ أَنْ الْجِنُّ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا حَوْلًا...“ şeklinde okumuştur.⁶⁴ Bu okuyuş şekli de İbn Mesûd ve Ubey b. K’ab’a nisbet edilmektedir.⁶⁵ Taberî bu okuyuşu İbn Abbas’a nisbet etmektedir. İbn Cinnî (ö.392/1002), Dehhâk ve Hz. Hüseyin’in de bu şekilde okuduğunu kaydeder. Ebû Hayyân bunun Mushaf hatına uymadığını ve dolayısıyla şaz olduğunu vurgular.⁶⁶

7- ”وَتَجْعَلُونَ شُكْرَكُمْ أَنْكُمُ“ (56, Vakıa,82) ayetini ”وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تُكْذِبُونَ“ şeklinde okumuştur. Bu okuyuş şekli de müteradif olup Hz. Ali ve İbn Abbas’a nisbet edilmektedir.⁶⁷ Ebû Abdurrahman es-Sülemî’de Hz. Ali’den naklen bu şekilde okumuştur.⁶⁸ Ancak âyetin sonundaki ”تُكْذِبُونَ“ kelimesini İbn Abbâs yazıldığı şekliyle okurken Hz. Ali “*tekzibûn*” şeklinde okumuştur.⁶⁹ Bu kırâat şekli de resmi Mushaf’a muhalif olduğu için tefsiri mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ebû Hayyân, Heysem ibn ‘Adî’den naklen, Ezdişenûe lehçesinde “*Şükür*” kelimesinin “*rızk*” anlamına geldiğini ifade eder.⁷⁰

61 Bkz., İbn Atıyye, *el-Muharrer*, III,535;

62 Bkz., Taberî, IX,427; Zemahşerî, III,289; İbn Atıyye, IV,223; Ebû Hayyân, *Bahr*, VI,475.

63 Bkz., İbn Atıyye, IV,223 Ebû Hayyân, *Bahr*, VI, 475.

64 Bkz., Taberî, X,358; Zemahşerî, III,557.

65 Bkz., Taberî, X,358; Zemahşerî, III,557.

66 Bkz., İbn Cinnî, Ebul-Feth Osman, *el-Muhteseb*, (thk., Ali en-Necdi Nâsif, Abdulfettah İsmâil Şiblî), Sezgin Neşriyat, İstanbul, tsz., II,188; İbn Atıyye, IV,412; Ebû Hayyân, VII,257,258.

67 Bkz., İbn Cinnî, II,310; Ebû Hayyân, VIII,214.

68 Bkz., Taberî, XI,663.

69 İbn Atıyye, V,252.

70 Ebû Hayyân, VIII,214.

8- “فَامضُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ” (62, Cuma,9) âyetini “فَامضُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ” şeklinde okumuştur. Hz. Ömer ve İbn Mesûd gibi büyük sahâbilerin birçoğu bu şekilde okumuştur.⁷¹ Tabîîn’in büyük kırâat ve tefsir âlimlerinden Ebu’l-Âliye (ö. 90/709) de bu şekilde okumuştur. Ancak bu okuyuş şekli de resmi Mushaf hattına uymamaktadır. Kur’ân’ın cem edilmesinden önceki döneme ait müteradif okuyuşlardandır.⁷²

9- “وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ.” (92, Leyl, 3) âyetini “وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ” şeklinde okumuştur. Yani “وَمَا خَلَقَ” ifadesi terkedilerek “وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ” şeklinde okunmuştur. Dolayısıyla “وَالذَّكَرَ” kelimesi mecrur olarak “*vezzekeri*” şeklinde okunmaktadır.⁷³ Görüldüğü üzere bu da Mushaf hattına uymayan şaz bir okuyuştur.

Bu kırâatle ilgili olarak Taberî, Ebu’d-Derdâ (ö. 32/652) ve Alkame (b. Kays, ö. 62/681) arasında geçen şu olayı nakleder: Alkame diyor ki, bir gün Şam’a geldiğimde Ebu’d-Derdâ’nın yanına uğradım. O bana “sen kimsin?” diye sordu. Ben, “Iraklı’yım” diye cevap verdim. Sonra “Irak’ın neresindensin?” diye tekrar sordu. Ben de Kufe’den olduğumu söyledim. Peki, orada İbn Mesûd’dan kıâat okudun mu? diye sordu. Ben, “evet” diye cevap verdim. Sonra benden “وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ” sûresini okumamı istedi. Ben de, “وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ” şeklinde okudum. Sonra bana bakarak gülümsedi ve şöyle dedi. “Ben de Rasûlüllah’dan aynen bu şekilde işittim,” dedi.⁷⁴

10- “وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ” (101, Karia, 5) âyetini “وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ” şeklinde okumuştur. Bu da aynı şekilde Mushaf’ın cem edilmesinden önceki döneme atış müteradiflerden olup şaz bir kıraattır.

11- “تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ” (111, Leheb, 1) âyetini “تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ” şeklinde okumuştur.⁷⁶ Sahabeden İbn Mesûd ve İbn Cübeyr de bu şekilde okumuşlardır.⁷⁷ Bu okuyuş şekli de Mushaf hattına uymayan şaz kırâatlardan olup tefsiri mahiyettedir.

71 Bkz., Taberî, XII,94-96; Bkz., Zirikli, el-A’lâm, V,309.

72 İbn Cinnî, II,322; Ebû Hayyân, VIII,265.

73 Bkz. Taberî, XII,609,610; İbn Cinnî, II,364.

74 Bkz. Taberî, XII,610.

75 İbn Atıyye, V,517; Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Gayb*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Tahrân, tsz., XXXII,72; Zehebî M’arife, II,550.

76 Taberî, Tefsîr, XII,733; Zehebî M’arife, II,551; Bkz., Zirikli, V,309.

77 İbn Atıyye, V,534; Ebû Hayyân, VIII,526, Geneş bilgi için bkz., Yakut, *Mucemu'l-Udebâ*, II,314.

Şaz Okuyuşunun Sebepleri

İbn Şenebûz'un, Bağdat'ın büyük kurrâ imamlarından olduğu, bu ilmi bilenler tarafından kesin olarak kabul edilen bir gerçektir. Bununla birlikte namazda şaz kırâatları okumakla meşhur olduğu da açıkça bilinmektedir. Şenebûz, özellikle sahabe'den İbn Mesûd, Ubey, K'ab, Hz, Ali gibi özel mushafalara sahip olan sahabilerin mushaflarındaki metinleri ve okuyuşlarını tercih ediyordu. Bu okuyuşlar ya Mushaf cem edilmezden önceki döneme ait ruhsatlar, ya mensuh olan metinler ya da sahabelerin kendilerine özgü açıklamalarıdır. Yani Mushaf hattına uymayan ziyadelerdir. Tefsir mahiyet arzeden açıklamalardır.

Şimdi soru şu: İbn Şenebûz bu kadar ilmine rağmen acaba Mushaf'ın cem edilmesinden önceki sahabe'nin okuyuşlarını neden tercih ediyordu. Bildiği bir şey mi vardı? Niçin bunlarla okuyordu? Bunların Mushaf hattına uymadığını bilmiyor muydu? Bunların çoğunun Hz. Peygamber dönemine ait geçici ruhsatlar olduğundan haberi yok muydu? İleride bu okuyuşların çok büyük karışıklıklara sebep olacağını kestiremiyor muydu? Bu kadar insan bu okuyuşlara karşı çıkarken o neden bunlarda ısrar ediyordu?

Üzülerek belirtmek gerekir ki bu soruların cevabı yok gibidir. Hiç bir kaynakta bununla ilgili bir bilgi, belge mevcut değildir. Ancak bazı ipuçlarından hareketle belki bir kaç söz söylenebilir.

1- Gündemde kalıp dikkatleri üzerine çekmek, özellikle yönetimin ve insanların kendisini bu yönde tanımasını istemek gibi bir düşünceden hareketle böyle bir şey yapmış olabilir mi? İbn Şenebûz hakkında bunu düşünmek mümkün değildir. Çünkü onun müte'deyyin, âlim, saf, temiz bir insan olduğu bütün müellifler tarafından kabul edilmiştir.

2- İbn Şenebûz'la İbn Mücâhid aynı çağda, aynı dönemde ve aynı şehirde (Bağdat'a) yaşamışlardır. Aynı hocalardan okudukları da kaydedilmektedir. Arkadaşlar arasında olan çekişme bu ikisi arasında da vardı. Hatta bu çekişme düşmanlığa kadar varmıştı. Öyleki İbn Şenebûz daha önce İbn Mücâhid'den okuyan talebeleri dahi okutmuyor onları talabeliğine kabul etmiyordu. Üstelik İbn Mücâhid şehir kurrâsına ait yedi kırâatı da cem etmiş ve kurrâlıkta bir adım öne geçmişti. Aynı şekilde yönetimden özellikle de vezir İbn Mukle'den destek görüyordu.⁷⁸ İşte İbn Şenebûz bütün bu sebeplerden ötürü İbn Mücâhid'e nisbet olsun diye onun cem ettiği yedinin dışında kalan şazları okumuş olabilir.

78 İbn Mücâhid'in "yedi kırâat"ı cem etmesinin arkaplanı hakkında bkz. Dağ Mehmet, *İbn Mücâhid'in Kırâat Ekollerini Yedi İle Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl 10, Sayı 27, Bahar 2006.

Bilindiği üzere mütekaddimin âlimlerndin birçoğu İbn Mücâhid'in kırâatları, kurrâ'dan yedi imamla sınırlandırmasını hoş karşılamamışlar ve bunu hata olarak kabûl etmişlerdir. "Eğer Mücâhid bu konuda bilgisi olmayan kimseleri şüpheden kurtarmak için bu sayıyı yediden daha az veya daha çokla sınırlasaydı yahut bundaki maksadını açıklasaydı muhtemelen bu karışıklık olmazdı;" demişlerdir.⁷⁹

İmam Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî (ö. 430/1038 den sonra)⁸⁰ konu ile alakalı olarak şöyle demiştir: "Müteahhirin âlimleri, emsar (meşhur beş şehir) kırâatlarının daha çok, Nafi, İbn Kesir, Ebu 'Amr, İbn 'Amir, Asım, Hamza, Kisai gibi imamlara hasredilmesini, bu kırâatların daha vecîz, daha seçkin olma durumuyla açıklamışlardır. Oysa halkın büyük bir kısmı, bu yedi kıraatla okumayı bir farz gibi algılamış, bunun dışında kalan ve belki de bunlardan daha meşhur olan nice kırâatları hata ve küfür kabûl etmiştir. Aynı şekilde, anlayışı ve gayreti az olan bazı kimseler, her imama ait sadece iki râvinin kırâatını kabûl etmişler, belki de bunlardan daha meşhur (olan aynı imama ait) nice râvilerin kırâatını batıl saymışlardır.

"Gerçekte kırâatların sayısını yediye çıkararak ve onunla sınırlayan zat, üzerine gerekli olmayan/lüzumsuz bir şeyi yapmış ve halka (şimdiye kadar mevcut olmayan yeni bir) zorluk çıkarmıştır. Böylece halk, bilmesi gereken (basit) bir noktada cahil kalmıştır. Aynı şekilde bu anlayışta olan kimseler, hadiste zikredilen "yedi harf"ten maksat, işte bu yedi kıraattir diyerek, bakış açısı dar olan bazı kimseleri yanıltmışlardır. İşte öncekilerin bu anlayışı, sonrakilerin anlayışına da zora sokmuştur. Eğer Mücâhid, bu sayıyı yediyle sınırlamasaydı, muhtemelen bu anlayış ve şüphe de ortada olmayacaktı."

Konu ile ilgili olarak İmam Muhammed Mekkî (b. Ebî Talip, ö. 437/1045)'in⁸¹ görüşleri ise şöyledir: "Kırâat imamları kitaplarında, meşhur yedi imamdan daha güçlü ve derece, bakımından daha üstün birçok kırâat imamından bahsetmişlerdir. Hatta kimileri, yedi imamdan bazılarını, kıraat kitaplarına almamış onların yerine başka imamların okuyuşundan bahsetmişlerdir. Mesela Ebû Hâtim (ö. 255/868)⁸² ve diğer bazıları, Hamza, Kisâi ve İbn Amir'in kırâatlarını terkederek, onların yerine daha kuvvetli 20 kadar imam ilave etmiştir. Aynı şekilde, Taberî'de, kendisine ait kıraat kitabında yediye

79 Bkz., İbn Cezerî, *en-Neşr*, s., 37.

80 el-Mehdevî hakkında geniş bilgi için bkz., İbn Cezerî, *Ğâye*, I,92.

81 Bkz., Mekkî, Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne*, 'an Me 'ani'l-Kırâat, thk. Abdulfettah İsmail Şibli, Dâr-ı Nehda, Mısır, tsz, s., 36-39.

82 Ebû Hâtim es-Sicistânî Sehl b. Muhammed Osman, Kırâatı Yakub b. Hadrâmî'den arzen almıştır. Esmâî ve Said b. Evs'den kırâat rivâyetinde bulunur. Bkz. ez-Zehebî, *M'arife*, I,434; İbn Cezerî, *Ğâye*, I,320.

ilave olarak, 15 isim daha eklemiştir. Ebû Ubeyd (ö. 214/829)⁸³ ve İsmail el-Kadı (ö. 282/882) aynı şekilde yapmışlardır.”⁸⁴

Ebu'l-Kasım el-Hüzelî (ö. 465/1072) de “Kâmil” adlı kitabında şöyle demektedir: ‘Hiçbir kimse için kıâatlar hakkında rivayetleri çoğltmayınız’ deme hakkı olmadığı gibi kendisine ulaşmayan/kendisinin duymadığı bir kırâtı da şaz sayma hakkı yoktur. Çünkü imamlardan gelen her bir kırât, râvilerden gelen her bir rivâyet resmî Mushaf’a uyduğu ve icmaya muhalif olmadığı müddetçe sahihtir.”⁸⁵

3- İbn Şenebûz’un kimi yerlerde şazları tercih etmesi Kunbul’dan okumasına bağlanabilir. Çünkü o Kunbul’un yaşlı döneminde okumuştur. Yukarıda izah edildiği gibi Mekke’ye ondan okmaya üç arkadaş beraber gitmişler fakat Kunbul’un hata yaptığını görünce ondan okumamışlardır. Ancak İbn Şenebuz Ondan okumaya devam etmiş ve Kur’ân’ın tümünü okumuştur. Muhtemel hataları ondan ileri gelebilir.

4-Bir diğer sebepte öğrendiğiniz gibi okuyunuz onun dışına çıkmayınız hadisi şerifi olabilir. O Kunbul’dan veya başka hocalarından o şekilde okuduğu için muhtemelen bu geleneğe uymak için bu okuyuşu sürdürmüş olabilir.

5- Bir diğer sebep sahabeleri taklid olabilir. Sahabeler bu tür kırâatları Hz. Peygamber zamanında veya ondan sonraki zamanlarda namazda ve namaz dışında okumuşlardır. Sırf onları örnek alsın diye bu şekilde bir okuyuşu tercih etmiş olabilir.

6-İbn Mücâhid’in kırâatları yedi rakamıyla sınırlamasına karşı çıkararak bunların dışında da bir takım kırâatların mevcudiyetini göstermek için böyle bir yola başvurmuş olabilir. Çünkü İbn Mücâhid’in kırâatları yediye inhisar etmesi yukarıda da izah edildiği üzere birçok müellif tarafından da eleştirili konusu olmuştur.

83 Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm el-Horasânî el-Ensârî, krâat, hadis, fıkıh, lügat ve şiir gibi birçok ilim dalında tasnifat sahibidir. Kırâatı Kisâi’den arzen almıştır. Hakkında geniş bilgi için bkz., Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Kitâbü’l-Tarih-i’l-Kebîr*, Neşr, Mehmet Özdemir, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Diyarbakır, tsz., VII,172; İbn Münzîr, Ebû Muhammed b. Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve’l-T’adilu*, Dâiretü’l-Me’ârif-i’l-Osmânî, Hayadarabad, 1271/1952, II,111; Bağdâdî, Hafız Ebûbekir Ahmed b. Ali, *Tarih-i Bağdat*, Dâru’l-Küttâbi’l-Arabî, Beyrut, tsz., XII,403-406; el-Kiftî, Cemâlüddîn Ebi’l-Kasım Ali b. Yusuf, *Enbâhur-Ruvât*, thk. Muhammed abu’l-Fadl, Dâru’l-Fikri’l-Arabiyye, Kahire, 1406/1986, III,12-23; İbn Kesîr *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Mektebetü’l-Me’ârif, Beyrut, 1966, X,291-292; Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali, *Tabakatü’l-Müfessirin*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe, Mısır, 1392/1972, II,32-37.

84 Bkz., İbn Cezerî, *en-Neşr*, s., 37.

85 Bkz., Ebû Şame, Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrâhim, *el-Mürşîdü’l-Vecîz*, (thk. Tayyar Altukulaç), Türkiye Diyânet Vakfı Matbaası, Ankara, 1406/1986, s., 178.

Dövülme ve Tövbe Olayı

Hicrî 323 yılında Bağdatta İbn Şenebûz'un şaz kırâatlarla okuduğu haberi yayılmaya başladı. Bir kısım âlimler, buna karşı çıkıyor, halkı da onun aleyhine kışkırtıyorlar, onu yalnız bırakıyorlardı. O da yılmadan bunlarla mücadele ediyordu. Olaylar büyüdü, Bağdat bu haberlerle çalkalanmaya başladı. haberler sultanın sarayına kadar ulaştı. Özellikle İbn Mücahid ona karşı büyük bir direniş içerisindeydi, onu teşhir ediyordu.

İbn Şenebûz 323 senesinde Rebî'ü'l-Evvel ayında bir Cumartesi günü yakılarak sultanın (Râzî Billah'ın, ö. 329/939) sarayına getirildi.⁸⁶ Olay Vezir İbn Mukle'ye havale edildi. İbn Mukle, kendi makamında Bağdat'ta bulunan kadı, fukaha ve kurrâdan oluşan bir meclis topladı. Bu mecliste kurrâdan İbn Mücâhid, kadılardan Ömer b. Muhammed b. Yusuf el-Kâdî, Muhammed b. Musa el-Hâşimî ve Ebû Eyyûb Muhammed b. Ahmed gibi kimseler vardı. İbn Mücâhid ve Ömer b. Muhammed kadılık makamında, diğer ikisi ikisi de şahit olarak bulunuyorlardı.⁸⁷ Bunların huzurunda yaptıklarının hatalı olduğu bir bir kendisine anlatıldı ve bu huyundan vaz geçmesi istendi. Ancak İbn Şenebûz bunları terk etmeyeceğini ve bunlarla okumaya devam edeceğini bildirdi. Heyet Şenebûz'u uyarak durumunu bir daha gözden geçirmesini istedi. Şenebûz bu okuyuşlarına devam edeceğini bildirmekle beraber oradaki heyette bulunan vezir İbn Mukle'ye, kadılara ve İbn Mücahid'e çok ağır sözler sarfetti. Onları bilgisizlikle, cehâletle suçladı. Bir şey bilmediklerini iddia etti. Hâlbuki birçoğuyla beraber ilmî seferler yapmışlardı.

Bu sözler üzerine vezir elbiselerinin soyularak dövülmesini emretti. Elbisesiz olarak iki keskin kılıç arasına alındı. İlk etapta kafasına yedi kamçı vuruldu. Dayanın şiddeti artarak devam ediyordu. Kendisine vurulan kamçıların on sayıdan çok olduğu bununla beraber yirmiye ulaşmadığı da kaydedilmektedir.⁸⁸ Yüzüne şamar atılıyor, şiddetli bir şekilde başı vücudu kamçılanıyordu. Şenebûz acılara dayanamaz hale gelince beddua etmeye başladı. Vezir İbn Mukle'ye elinin kesilmesi, evinin harap olması, eşyalarının yağmalanması şeklinde beddua ediyordu. İbn Mücâhid'e de oğlunun ölmesi, kendisine dayak atanların ise cehennemliklerden olması için bedduada bulundu.⁸⁹ Çok şid-

86 Bkz. İbn Manzûr, *Muhtasar-ı Tarih-i Dimeşk*, (محمد بن أحمد بن أيوب) başlığı ile, (Şâmîle), VI,393; Ebû Şâme, s., 187,188.

87 Zehebi, *M'arife*, II,550; Ebû Şâme, s., 189; el-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, *el-Muntzam fî Târihi'l-Mülûki ve'l-Ümem*, Dârü Sadır Beyrut, 1358/1939, VI,307308.

88 Bkz., İbnü'Nedîm, s., 47; Yakût, *M'ucemü'l-Üdebâ*, II,394; Ebû Şâme, s., 188.

89 Bkz., Hemedânî, Muhammed b. Abdulmelik b. İbrahim el-Hemedânî Ebu'l-Fadl (ö. h.521), *Tekmiletu Tarihi'l-Taberî*, (thk. Albert Yusuf Kenan), Matba-yı Kâtolikiyye, Beyrut, 1958, 1, 87.

detli acı ve ıstıraplara maruz bırakıldı. Toplumdan tecrid edilerek hapsedildi. Sonra Bağdat'tan Basra'ya sürüldü. Orada yaşamaya mahkûm edildi. Ancak çok geçmeden duaları kabul olundu. Vezir İbn Mukle'nin eli kesildi hatta yetmedi dili kesildi, evi talan edildi. Zilleti tattı. Hapislerde kaldı.⁹⁰

Nihayet dayağa acıya ve tecride, manevî işkencelere sabredemez hale gelince şaz okumalardan vaz geçtiğini bildirdi. Vezir İbn Mukle ve heyetin dediklerini kabul etti. Zorla tövbe ettirildi. Anlatıldığına göre soyulan ve iki keskin kılıç arasında bekletilen elbiseleri kendisine iade edildi. Tövbe ettiği ve eski okumalarından vaz geçtiği Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Muhammed Meymûn tarafından kaleme alındı. Bu yazılı bir belge ile kayıt altına alındı. Aynı belgenin altına kendi el yazısıyla bunu kabul ettiğine dair imza yerine geçebilecek bir yazı yazması istendi. O da bunu yapmak zorunda kaldı.⁹¹ Olay 323/934 senesi Rebî'ul-âhir ayında gerçekleşti. Bu olayın açığa çıkması için en çok çaba harcayanlardan biri Ebûbekir İbn Mücâhid idi. Dayak ve tövbe olayından sonra halkın ona zarar vermesini önlemek için Ebû Eyyub es-Simsâr görevlendirildi ve geceleyin gizlice evine götürüldü. Daha sonra da halkın kendisine zarar verebileceği endişesiyle iki ay müddetle Medâin'e gönderildi. İki ay sonra halktan gizli olarak Bağdat'taki evine geri döndü.⁹²

Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Muhammed Meymûn tarafından kaleme alınan ve kendisine itiraf ettirilen yazının metni şöyledir: "Muhammed b. Ahmed b. Eyyub şunu itiraf eder: Daha önce ben Rasûlüllah'ın ashabının üzerinde ittifak ve icma ettiği Osman Mushafî'nin hattına muhalif bir kırâat şekliyle okuyordum. Sonradan hata ettiğim ortaya çıktı. Ve ben bundan kesin olarak vaz geçtim. Şanı Yüce olan Allah'ı bu okuyuşlardan tenzih ederim. Zira hak olan Osman Mushafî'nin hattıdır. Ondan gayrısı okunmaz. Onun hilafına okumak caiz değildir."⁹³

Aynı metin orada bulunan heyetin bir kısmına da oktturulmuş ve imza sadedinde zapt altına alınmıştır. Mesela heyette bulunan İbn Mücâhid: "Bu evrakta yazılanları İbn Şenebûz benim de bulunduğum bir mecliste itiraf etmiştir. İbn Mücâhid bunu kendi eliyle yazmıştır;"⁹⁴ şeklinde bir ifade yazarak altına isim ve tarih atmıştır. Bir diğeri İbn Ebî Musa da şunu yazmıştır: "İbn

90 Bkz., İbn Cezerî, *Ğâye*, II,55.

91 Bkz., Hemedânî, s., 87; İbn Cezerî, *Ğâye*, II,55; İbn Manzûr, *Muhtasarı Tarih-i Dimeşk*, (Şâmîle), VI,393;

92 Yakut, *M'ucemü'l-Üdebâ*, II,314; es-Safdî, Salahuddîn Halil b. Eybek es-Safdî, *el-Vâfi Bi'l-Vefâyât*, (thk Ahmed el-Arnâvut ve arkadaşı), Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1420/2000, II,28

93 İbnü'n-Nedîm, s., 48; Ebû Şâme, s., 189.

94 Ebû Şâme, s., 191.

Şenebûz bu kağıtta yazılanları heyetin huzurunda isteyerek kabul etmiştir;” diyerek altına isim ve tarih atmıştır. Muhammed b. Ebî Musa el-Hâşimî, aynı şekilde yazmış ve tarih atmıştır. Bir diğeri Muhammed b. Ahmed b. Muhammed de, “İbn Şenebûz bu evrakta yazılanların tümünü kabul etmiştir” diyerek altına isim tarih atmıştır.⁹⁵

Yazılan tövbe metninin altına bizzat İbn Şenebûz tarafından şu şekilde bir açıklama yazdırılmıştır. “Muhammed b. Ahmed b. Eyub b. Şenebûz itiraf eder ki, bu evrakta yazılanların hepsi doğrudur. Bu benim söylemim ve inancımdır. Aziz ve Celil olan Allah’ın varlığına şahitlik ederim ki, bu mecliste benim hakkımda yazılanlar, benim yazdıklarım kadar doğrudur. Ne zaman ben bu yazılanlara muhalefet edersem ya da benden bunun dışında her hangi bir okuyuş tarzı ortaya çıkarsa o zaman -Allah ömrünü uzun etsin- Emîrül-Müminîn için kanım, canım helaldir.⁹⁶ Yıl 323, Rebi’u’l-Ahir, Cumartesi, Vezir Ebû Ali b. Mukle’nin meclisi. İbn Şenebûz tutulan Zaptın sonuna da “*وحيسي الله وحده، وصلاته على سيدنا محمد وآله*” Tek olan Allah bana kafidir, Salat ve Selâm Efendimiz Muhammed ve Ali’sinin üzerine olsun.”⁹⁷ Şeklindeki ifadeyi yazmıştır.

Şüphesiz bu dayak olayının İbn şenebûz’u çökerttiği, kişiliğini zedelediği ruhunda unutulmaz yaralar açtığı, çok büyük moral çöküntüye uğrattığı bir gerçektir. Elbette İbn Şenebûz bu psikoloji içerisinde manevi bir boşluğa düşecek ve Yüce Allah’a yönelerek ondan yardım isteyecek, ona dua edecekti. Özellikle İbn Mukle ve İbn Mücâhid için yaptığı beddualar kabul edilecekti. İbn Şenebûz’un dövülme olayından bir sene sonra yani 324 yılında İbn Mukle büyük sıkıntı ve musibetlere maruz kaldı. Vezirlikten azledildi. Dövüldü, hapsedildi. Eli kesildi, yetmedi dili kesildi. Evi yağmalandı. İnsanlar arasında itibarsız hale geldi. İbn Mücahid ise genç yaştaki oğlunu kaybetti. Zehebî’ye göre İbn Şenebûz nihayet 328 senesi Safer ayında hapiste hayatını kaybetti. Aynı yerde aynı acıları çekerek İbn Mukle’de hayatını kaybetmiştir.⁹⁸

Esasen İbn Şenebûz şaz kıraatları okumakla cumhur ulemaya muhalefet etmiş yani içtihadında hata etmişti. Ancak bu onun kötü muameleye tabi tutulmasını gerektirmezdi. Niyeti asla kötü değildi. O öğrendiğini okuyordu. Çünkü o sahabeyi örnek almıştı. Kur’ân’a, Hıfza ve ilme saygının gereği olarak daha yumuşak bir muamele ile hatasından vaz geçirilmesi gerekirdi.

95 Yakut, *Mu’cemül-Üdebâ*, II,314.

96 Bkz., es-Safdi, II, 28.

97 Yakut, II,314; Ebû Şâme, s., 189, 190.

98 Bkz., Hatib el-Bağdâdî, I,281,282; Ebû Şâme, s.,191; İbn Cezerî, *Ğaye*, II,54; Zehebî, *M’arife*, II,552,553.

Çünkü bir rivâyete göre Hz. Peygamber: “Allah’ın’ikramına layık üç zümre vardır. Bunlardan biri İslâmı yaşayarak ihtiyarlık çağına ulaşan kimse, biri ilim sahibi, bir diğeri ise ister genç ister yaşlı olsun Kur’ân’ı ezberleyen kimsedir;” buyurmuştur. Oysa bu hadisin aksine bu kurrâ hafıza alabildiğine sert davranılmış, dayak atılmış, insanlar içerisinde tahkir edilmiş, aşağılanmıştı. Buda gayretullah’a dokunmuş olmalı ki, İbn Mukle’nin sonunu getirmiş ve kurranın düştüğü durumlardan kat kat daha kötü durumlara düşmüş ve hayatını bitirmiştir.⁹⁹

Gerçekten Sahabe-i kirâm ilim sahiplerine neseb yönünden aşağı da olsa çok büyük değer verir onlara saygı ve hürmette asla kusur etmezlerdi. Mesela neseb cihetiyle Rasûlullah (sav.)’in amcası oğlu olan ve ilimde ileri dereceler elde eden İbn Abbâs, neseb yönünden Hazrec’li olan Zeyd b. Sabit’e hafızlığından ve ilminden dolayı çok hürmet ederdi. Öyleki Zeyd b. Sabit bir hayvana bineceği zaman onun üzengisini tutar, ona yardım ederdi. Kendisine sen Rasûlullah’ın amcası oğlusun bunu neden yapıyorsun? Denildiği zaman o, “Biz âlimlere bu şekilde davranırız. Çünkü gördüğünüz bu Zeyd Ensâr’ın fakihlerindendir.” Şeklinde cevap vermiştir.

Hatip el-Bağdâdî’nin İbn Abbâs’tan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim bir âlimi incitirse, Rasûlünü incitmiş olur. Kim de Rasûlullah’ı incitirse, Allan Teâlâ’yı incitmiş olur.” Meşhur bir hadiste Âlimlerin peygamberlerin varisleri olduğu açıkça belirtilmiştir.¹⁰⁰ Bu sebeple bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: “*Şüphesiz Allah ve Rasûlünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lanet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır.*”¹⁰¹

Şaz Kırâatların Meşruiyeti

Yukarıda işaret edildiği üzere İbn Şenebûz’un namazda ve namaz dışında okuduğu kırâatlar, genel olarak tefsirî mahiyette sahabenin açıklamaları gibi durmaktadır. Bunlar Ubey b. K’ab ve İbn Mesûd gibi sahabilerin muhtemelen sadece kendilerine ait mushafalara yazdıkları açıklamalardır. Büyük ihtimalle Kur’ân’dan değildir. Çünkü Resmi Mushaf hattına uymamaktadır. Dolayısıyla bunları namazda okumaya seleften ve haleften hiçbir âlim cevaz vermemiştir. Ama İbn Şenebûz her şeye rağmen bu kırâatlarla okumaya devam etmiştir. Esasen kendisinin Kur’ân’a karşı asla kötü bir niyeti, tahrif davası yoktur. Aksine o sadece sünnete uymak, sahabenin izinden gitmek, Asr-ı saâdette okuyan insanları taklit etmek için bu şekilde bir yol takip etmiştir.

99 İbn Muklenin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz., Abdülkerim Özaydın, İbn Mukle, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, XX,211.

100 Bkz., Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahib-i Buhârî*, İlim, Bab 10.

101 Ahzâb, 22,57.

Bütün suçu iyi niyetle sahâbileri taklit etmek, onların okuduklarıyla okumaktır. Elbette yaptığı iş masum gösterilemez. Ancak yapılan zulmü hak ettiği de söylenemez. Ona, gayr-ı meşru iş yapanlar karşı yapılan bir zulüm uygulanmıştır. İnsanların huzurunda dayak olayı, insanı itibarsızlaştıran, kişiliğini inciten, oldukça ağır hatta çirkin muamelelerdir. Yapılan muamelelerin islâm hukuku açısından durumu nedir? Açıkçası bunun İslâm hukukundaki cezası dayak mıdır? Şaz kırâatlar hangileridir? Şazlarla okumanın hükmü nedir? Bu konuyu biraz tartışmak gerekir.

İbn Cezerî, senedi sahih olan, Arap dilinin kurallarına ve Mushaf hattına uyan her kırâatın sahih olduğunu söyler. Sonra şunları ilave eder: “On kırâatın dışında bugün bu şartları taşıyan başka bir kırâat mevcut değildir. Eğer bir kimse, bu şartları taşıyan birçok kırâat vardır. Dolayısıyla mütevatir kırâatlar sınırlandırılmaz; diyorsa, bu günümüzde geçerli, doğru bir söz değildir. Çünkü şu on kırâatın dışında mütevatir kırâat yoktur. Eğer bu söz ile önceki asırları kast ediyorsa bu doğru olabilir.”¹⁰²

İbn Cezerî sahih kırâatları tekrar iki kısma ayırır: Birincisi bilinen üç şartı taşıyıp mütevatir derecesine ulaşan yedi kırâat ve üç şartı taşıyıp ta mütevatir derecesine ulaşamayan diğer meşhur üç kırâat bu ikisi de namaz ve namaz haricinde Kur’ân olarak okunabilir. Bunun dışında kalanları ise, namaz ve namaz dışında Kur’ân olarak okumak kerahet cinsinden değil haram cinsinden men edilmiştir.¹⁰³

“İbn Cezerî, burada İkinci kısım bir sahih kırâat daha zikrederek şunları söyler: Bu kırâat çeşidi senedi sahih olup Arap dilinin kurallarına uyan fakat resmi Mushaf hatına uymayan kırâatlardır. Ömer, (ra.)’den, İbn Mesûd’dan ve Ebu’d-Derdâ’dan ya da başka sahabîlerden gelen kırâatlar böyledir. Bu kırâatlar bugün şaz olarak adlandırılmaktadır. Her ne kadar bunların senedi sahih olsa da resmi Mushaf hattından ayrılmışlardır. Dolayısıyla bunların ne namazda ne namaz haricinde Kur’ân olarak okunmaları caiz değildir. Nitekim İmam Malik (ö. 179/795), namaz da İbn Mesûd ya da başka sahabîlerin resmî Mushaf’a uymayan kırâatlarıyla okuyan imamın arkasında namaz kılınamayacağını söylemiştir.” İbn Abdilberr (ö. 463/1071) de aynı fetvayı vermektedir.¹⁰⁴

İbn Cezerî, bu görüşü savunanlar, buna dayanak olarak Müslüman âlimlerin konu hakkında ittifaklarının olduğunu göstermişlerdir. Ancak çok az bir kısım insan bunun caiz olduğunu söylemişlerdir ki bunun da bir değeri yok-

102 İbn Cezerî, *Müncidü’l-Mukriin*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1400/1980, s., 16.

103 İbn Cezerî, *Müncid*, s., 16.

104 Bkz., Ebû Şâme, s., 182; İbn Cezerî, *Müncid*, s., 17.

tur;” der.¹⁰⁵ İbn Cezerînin burada sözünü ettiği kırâat tamda İbn Şenebûz’un okuduğu kırâattır.

Şafîî âlimlerine göre ise, eğer şaz kırâtla okuyan kimse âlim/bilen bir kimse ise namazı batıl olur. Eğer cahil bir kimse ise, namazı batıl olmaz.¹⁰⁶ Ancak yukarıda belirtildiği üzere buradaki şaz’dan kasıt, senedi sahih olan, Arap dilinin kurallarına uyan fakat Mushaf hattına uymayan kırâatlardır. Yani İbn Şenebûz’un okuduğu kırâattır. Manaya uygun düşen fakat resmi hatta uymayan kırâatlar ise esasen şaz olmayıp yalan ve uydurma kırâatlardır.¹⁰⁷ Bunlar asla şaz kırâat olarak kabul edilemezler. (Çünkü şaz’ın az da olsa bir değeri vardır.) Buna cüret edenler çok büyük dalalet ve gaffet içinde olanlardır. Bu gibi şazlarla okuyan kimse bundan men edilmelidir. Vaz geçmezse usulüne uygun cezalandırılmalıdır.¹⁰⁸

Yine büyük Şafîî âlimlerinden Ebûbekir eş-Şâî (ö. 507/1114), “*el-Müstazher*” adlı eserinde Kadı Hüseyin (ö. 462/1069)’den¹⁰⁹ naklen şaz kırâatla namazın sahih olamayacağını belirtmiştir. Ancak bu bilinen meşhur manayı bozduğu takdirde böyledir. Eğer manayı bozmaz ise namaz sahihtir; demektir.¹¹⁰

Ebû Şame buna itiraz ederek şu şekilde cevap vermektedir: “Dimeşk’e kırâat-ı aşere ve diğer kırâatlar hakkında fetva almak üzere dışardan adamlar gelmişti. Şafîî ve Mâlikî fikhını bilen büyük âlim Ebû Amr b. es-Salah şu şekilde bir fetva verdi: “Okunan kırâatın Hz. Peygamber’den nakli mütevâtir olmakla birlikte yaygın olması ve ümmet tarafından aynen şu yedi ya da on kırâat gibi kabul edilmesi gerekir. Bunun dışında kalanları namazda veya namaz dışında okumak kerahet değil tahrim cinsinden men edilmiştir.¹¹¹ Dolayısıyla ‘*emr-i bi’l-m’arûf ve nehy-i ‘ani’l-münker*’e gücü yeten herkes bu emri yerine getirmek zorundadır. Ancak bu gibi okuyuşları nakledenler, Arap dili açısından faydalı olur düşüncesiyle nakletmişlerdir.¹¹²

Mâlikî fakihlerinden Ebû Amr b. el-Hacib de, konu hakkında şunları söylemektedir: İster Arapçayı bilsin ister bilmesin hiçbir kimse için namazda veya

105 Ebû Şame, s.,105, 182; İbn Cezerî, *Müncid*, s., 17.

106 İbn Cezerî, *Müncid*, s.,17.

107 İbn Cezerî, *Müncid*, s.,17.

108 İbn Cezerî, *Müncid*, s.,18.

109 Şafîî Mezhebinin büyük imamlarından biridir (ö. 462/1069). Bkz., *Vefâyâtü’l-A’yân*, I,182; *Tabakâtü’s-Sübkî*, III,155.

110 Ebû Şame, s., 183.

111 Ebû Şame, s., 183.

112 Ebû Şame, s., 184; İbn Cezerî, *Müncid*, s., 17,18.

namaz dışında şaz kırâat okumuk caiz değildir. Bununla birlikte eğer şaz okuyan kimse cahil ise yani şazlarla okumanın haram olduğunu bilmiyorsa, bu ona öğretilir ve terk etmesi emredilir. Eğer şaz okuyan kimse âlim ise yani şazlarla okumanın hürmetine vakıf biri ise, usulüne göre uyarılır, t'edib edilir.¹¹³ İsrar ederse tekrar t'edib edilir, devam ederse vaz geçinceye kadar hapsedilir.¹¹⁴ Ancak "أَتَيْنَا" lafzını "أَعْطَيْنَا" şeklinde okumanın şaz'la vs. ile ilgisi yoktur. Bu şiddetle haramdır. Bunu okuyan kimsenin kesinlikle t'edib edilmesi vaciptir.¹¹⁵

İbn Teymiyye'nin naklettiğine göre, Kadı İyâd (ö. 544/1150) Mushaf hatının dışında kalan şaz kırâatlarla okuyan İbn Şenebûz'un dövülme olayına değindikten sonra şunları söylemektedir: "Bir defa bu okuyuşlardan kırâatı aşereyi ayırmak gerekir. Çünkü hiçbir âlim, bunu yadırganamamıştır. Ancak İslam beledelerinden Mağrib'de veya daha başka uzak beldelerde bulunupta kırâatı aşere kendisine ulaşmayan, veya bu kırâat hakkında hiçbir bilgisi olmayan, ya da bu kırâatın hiç birisi kendi yanında sabit olmayan kimse elbette bildiğiyle amel edecektir. Zira bu konuda insanlara düşen geleneğe tabi olmaktır. Çünkü Zeyd b. Sabit'in dediği gibi "Kıraat sonrakilerin öncekilerden alarak tabi olduğu bir gelenektir." Dolayısıyla insan bilmediği ile değil bildiği ile amel etmelidir. Nitekim namaza başlama, ezan, kamet, korku namazı ve benzer ibadetlerin eda şekilleri de Hz. Peygamber'den nakledilen sünnet üzerine icra edilmektedir. Bilen kimse için bunları bilip amel etmesi bütünüyle güzel ve meşrudur. Bir insanın bildiği şeyle amel etmesi yani bildiği şeyden dönmemesi, bilmediği şeyin peşine düşmemesi gerekir. Dolayısıyla bir kimsenin bilmediği şeyi terkedip, bildiği şeyle amel etmesi yadırganamaz.¹¹⁶ Bunun için Hz. Peygamber: "İhtilafa düşmeyiniz. Zira sizden öncekiler ihtilafa düştüler ve helâk oldular,"¹¹⁷ buyurmaktadır. İbn Mesûd'un rivâyet ettiği bu hadiste bahsedilen ihtilaf şüphesiz Kur'ân kırâatıyla ilgili bir ihtilaftır.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328), kendi görüşlerini de şu şekilde ifade etmektedir: "İbn Mesûd, Ebu'd-Derdâ gibi sahabîlerin Resmi Mushaf hattı dışında kalan ve sonradan şaz olarak kabul edilen okuyuşlarının namazda okunup okunamaması konusuna gelince, bunlar hakkında iki meşhur rivâyet İmam Ahmed b. Hanbel'den, iki meşhur rivâyette de İmam Mâlik'ten nakledilmiştir.

113 Terbiye etme, edeplendirme, haddini bildirme, yola getirmek için gerekeni yapma, terbiyesini verme, Bkz., Ayverdi İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2008, III,3114.

114 İbn Cezerî, *Müncid*, s., 18.

115 İbn Cezerî, *Müncid*, a.y.

116 Bkz., İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim el-Harrânî, (ö. 728/1327), *Mecmû'u Fetâvâ*, Dâru Alemi'l-Kütüb, Beyrut, 1412/1991, XIII,393.

117 Bkz., Buhârî, *Sahih*, Bâbu Mâ Yezkürü fi'l-Eşhâs ve'l-Mülâzime, hn. 2279; Bâbu Men İntezare Hattâ Tüdfene, hn.3476.

Birinci rivâyete göre bu tür kırâatları namazda okunmak caizdir ve dolayısıyla namaz da sahihtir. Zira ashap ve tabiîn bunları namazlarında okumuşlardır. İkinci görüş ise bu tür kırâatları namazda okumak caiz değildir. Ekseri alimlerin görüşü bu yöndedir. Zira bu kırâatlar tevatüren Hz. Peygamber'den sabit değildir. Hatta tevatürü sabit olsa bile, bunlar arza-i ahirede nesh edilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Hz. Aişe ve İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre Cebrâil (as.), her sene bir kere Kur'ânı Hz. Peygamber'e arzederdi. Yani o vakte kadar inen bütün Kur'ân'ı ona okurdu. Hz. Peygamber'in irtihali senesinde Cebrâil Kur'ân'ı baştan sona iki kere okumuştur. İşte arza-i ahire budur. Bu Zeyd b. Sabit ve arkadaşlarının okuyuşudur. Raşit halifelerden Hz. Ebûbekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin Mushaflara yazılmasını emrettiği ve şehirlere gönderdiği Kur'ân budur. Bunun üzerinde sahabenin ve daha sonra gelen insanların ittifakı vardır.¹¹⁸

Taberî'nin Görüşü

Burada Taberî'nin konu ile alakalı olarak İbn Mesûd'dan naklettiği iki rivâyeti de hatırlamamız yerinde olacaktır. Birinci rivâyet: “Ben Kırâatları dinledim, onları birbirine yakın buldum. Sizler öğrendiğiniz gibi okuyun, taassuptan kaçının, zira bu kırâatlar sizden birinizin (هللم/helümme) yerine (تعال/teâlî) demesi gibidir.”¹¹⁹ şeklindedir. İkincisi ise: “Sizden kim, Kur'ân'ı bir harf üzere okursa onu bırakıp başkasına dönmesin;” şeklindedir.

Taberî bu sözleri şu şekilde açıklamaktadır: “Sizden kim, Kur'ân'daki emir ve yasağı okuyacak olursa onu bırakıp da vaad ve tehdit okumasın. Kim de Kur'ân da vaad ve tehdit okuyacak olursa, onu bırakıp kıssaları ve misalleri okumasın.”

Yahut da, “kim Ubey b. K'ab'ın veya Zeyd b. Sabit'in kırâatıyla yahut habelerden herhangi birinin okuduğu yedi harften biriyle Kur'ân'ı okuyacak olursa, bu kırâatı beğenmeyerek, başka bir kırâata geçmesin. Zira bu kırâatlardan bir kısmını inkâr eden tümünü inkâr etmiş gibidir.”¹²⁰

Taberî aynı konuyla alakalı olarak şu olayı da anlatır: “A'meş'den rivâyet edildiğine göre Enes b. Mâlik, “انْ نَاشِئَةَ الْبَيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيْلًا”¹²¹ âyetinin sonunu “ve esvebu kîlâ” şeklinde okuyunca bir kısım kimseler, ona “ey Ebû Ham-

118 İbn Teymiyye, *Fetevâ*, XIII,394,395.

119 Taberî, I/44, 45, 48; İbn Mücahid, Ebûbekr Ahmed b. Musa, b. Abbas el-Bağdadî, *Kitabü's-Seba' fi'l-Kırâat*, Daru'l-Maarife Kahire, tsz. s., 47; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1408/1988, I,134.

120 Taberî, I,45.

121 Müzzemmil, 73,6.

za! âyetin sonu “أقوم قبالاً/ve *akvemu*” şeklindedir; demişler; o da, “أصوب”, “أقوم”, “أهدي” kelimeleri hep aynı şeyi ifade eder diye cevap vermiştir.¹²² Taberi diyor ki, “Leys (b. S’ad, ö. 175/791), Mücahid (b. Cebr, ö. 103/721)’in Kur’ân’ı beş harf, Salim (Mevlâ Ebû Huzeyfe, ö. 12/633) ve Said b. Cübeyr (95/713)’in iki harf üzere okuduğunu rivâyet etmiş, Muğire de, Yezid b. Velid (126/743)’in, üç harf üzere okuduğunu rivâyet etmiştir.”¹²³

Muhammed b. K’ab (ö. 90/708)’dan şöyle rivâyet edilmiştir (Muhammed b. K’ab, Cebrail, Mikâil hadisini zikretmiş sonra şöyle demiştir.): “Bu kırâatlar, helâlin, haramın, emrin ve yasağın değişmesine yol açan Kırâatlar değildir. Bunlar senin ayrı kelimelerle aynı manayı ifade eden “تعالم ve هلم” sözlerin gibidir. Mesela bizim kırâatımızda, “إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيِّحَةً وَاحِدَةً”¹²⁴ ayeti, İbn Mesûd’un kırâatında, “إِنْ كَانَتْ إِلَّا رَفِيَّةً وَاحِدَةً” şeklindedir. Ancak her ikisi de aynı manadadır.”¹²⁵

Sonuç

Şaz kırâat konusu özellikle Medine döneminde Hz. Peygamber’in okuma zorluğu çeken sahabîlere dillerinin dönebildiği lehçelerle, müradif kelimelerle okumalarını tavsiye etmesiyle başlamıştır. Hz. Ömer’in ve Ubey b. K’ab’ın mescitte değişik şekillerde okuyan insanları yakalayıp Hz. Peygamber’in huzuruna getirmeleri hadisesi bu kabildendir. Hz. Peygamber’den sonra olay daha vahim boyutlara ulaştıncı Hz. Ebûbekir döneminde Kur’ân cemedilerek Mushaf haline getirilmiş, Hz. Osman döneminde ise mezkûr Mushaf çoğaltılarak beldelelere gönderilmiştir. Bunların dışında kalan Mushaflar’ın yakılması, yok edilmesi emredilmiştir. Bu şekilde ileride çıkacak ihtilafların büyük çapta önüne geçilmiştir. Artık müslümler bu Mushaflar’ın hattıyla okumaya başlamış ve diğerleri terkedilmiştir. Bununla birlikte bazı sahabîlerin sahip oldukları özel Mushafları yok etmemişlerdir. Dolayısıyla bunlar tevarüs yoluyla o güne kadar mevcudiyetini sürdürülmüştü. Bu sebeple bir kısım insanlar ancak bunlara ulaşabiliyorlar ve dolayısıyla bunların hattıyla okuyorlardı. Bazı kimseler de sahabeden duyduklarıyla okuyorlar ve hala eski geleneği sürdürüyorlardı.

Bir kısım sahâbîler özel Mushafları’nın kenarlarına Hz. Peygamber’den duydukları kısa açıklamaları da yazmışlardı. Sonrakilerin bunlardan haberleri olmamıştı. İşte problemin esası burada başlamaktadır. Bazı kimseler bu yazı-

122 Taberî, I,45.

123 Taberî, a. y.

124 36, Yâsîn, 29.

125 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Okcu Abdulmecit, *Kırâat Açısından Taberî ve Tefsîri*, Araştırma Yayınları Ankara, 2009, s., 49 ve d.

lanları Mushaf'ın aslından zannederek namazda ve namaz dışında okumuşlardır. Ancak bunun Mushaf'tan olmadığını öğrenen ümmet elbette bundan vaz geçmiştir. Bazı kimseler ise bunlar sahabenin okuyuşudur dolayısıyla bir gelenektir; diyerek bu okuyuşları devam ettirmişler ve bir takım ihtilafların çıkmasına sebep olmuşlardır. İşte İbn Şenebûz hadisesinin esası da bu olması gerekir.

Kaynakça

Abdullatif el-Hatib, *M'ucemu'l-Kırâat*, Dar-ı S'adiddîn, Beyrut, tsz.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk.: Ahmed Muhammed Şakir ve Hamza Ahmed ez-Zeyn, 20 c.), Dâru'l-Hadis, Kahire, 1416/1995.

Ayverdi İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2008.

Bağdâdî, Hafız Ebûbekir Ahmed b. Ali, *Tarih-i Bağdat*, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Kitâbü't-Tarihî'l-Kebîr*, Neşr, Mehmet Özdemir, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır, tsz.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, İlim, Bab 10.

Dağ Mehmet, *İbn Mücâhid'in Kırâat Ekollerini Yedi İle Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ekev Akademi Dergisi Yıl 10, Sayı 27, Bahar 2006.

Develloğlu Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1978.

Ebû Dâvûd, Muhammed b. Süleyman b. İshak b. el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Babu fi Katli'l-Havaric.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endülüsî, *Bahru'l-Muhîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1428/2007.

Ebû Şame, Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrâhim, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, (thk. Tayyar Altıkulaç), Türkiye Diyânet Vakfı Matbaası, Ankara, 1406/1986.

Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. İbrahim, *Tenbihu'l-Ğâfilîn*, Matbaa-yı Hicâzî, Kahire, tsz.

Firûzabâdî, Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed bin Yâkûb (ö. 816/1414), *Kamûsu'l-Muhîr*, Faslu's-Şîn, (Şenebûz).

Hacı Halife Kâtip Celebî, *Keşfüz-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Hatib el-Bağdadî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *Tarih-i Bağdat*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., (Şâmile).

Hatib el-Bağdadî, *el-Câmi'u Li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâm'i*, (Şâmile).

Hemedânî, Muhammed b. Abdulmelik b. İbrahim el-Hemedânî Ebu'l-Fadl (ö. h.521), *Tekmiletu Tarihî't-Taberî*, (thk. Albert Yusuf Kenan), Matba-yı Kâtolikiyye, Beyrut, 1958.

Işık Emin, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000.

İbn Asâkir, *Tebyinü Kezîbi'l-Müfterî*, (nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347, Beyrut 1399/1979.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğalib el-Endülüsî (ö. 546/1151), *el-Muharraru'l-Vecîz fî Teşîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (thk. Abdusselâm Abduşşâfi), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1428/2007.

İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, (thk. Ali Muhammed ed-Ddabb'a, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukriin*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1400/1980.

İbn Cinnî, Ebul-Feth Osman, *el-Muhteseb*, (thk., Ali en-Necdi Nâsif, Abdulfettah İsmâil Şiblî), Sezgin Neşriyat, İstanbul, tsz.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Eskalânî, *Lisânü'l-Mizân*, Müessesetü'l-E'lemî, Beyrut, 1406/1986.

İbn Hallikan, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b Muhammed b. Ebîbekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zaman*, (thk. İhsan Abbâs), Dâru Sadır, Beyrut, tsz.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Me'ârif, Beyrut, 1966, X,291-292; Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali, *Tabakatü'l-Müfessirin*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü Vehbe, Mısır, 1392/1972.

el-Kıftî, Cemâlüddîn Ebi'l-Kasım Ali b. Yusuf, *Enbâhur-Ruwât*, thk. Muhammed ebu'l-Fadl, Dâru'l-Fikri'l-Arabiyye, Kahire, 1406/1986.

el-Kıftî, Cemâlüddîn Ebi'l-Kasım Ali b. Yusuf, *Enbâhur-Ruwât*, thk. Muhammed ebu'l-Fadl, Dâru'l-Fikri'l-Arabiyye, Kahire, 1406/1986.

es-Safdi, Salahuddîn Halil b. Eybek es-Safdi, *el-Vâfi Bi'l-Vefâyât*, (thk Ahmed el-Arnâvut ve arkadaşları), Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1420/2000.

İbn Manzûr, Muhammad b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmad ibn Manzûr el-Ensârî, *Tarih-u Muhtasar-ı Dimeşk*, (Muhammd b. Ahmed b. es-Salt md.), (Şâmile).

İbn Manzûr, *Muhtasar-ı Tarih-i Dimeşk*, (محمد بن أحمد بن أيوب) başlığı ile, (Şâmile).

İbn Mücâhid, Ebûbekr Ahmed b. Musa, b. Abbas el-Bağdadî, *Kitabü's-Seba' fî'l-Kırâat*, Daru'l-Maarife Kahire, tsz.

İbn Münzîr, Ebû Muhammed b. Ebî Hâtim, *el-Cerbu ve't-T'adîlu*, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmânî, Hayadarabad, 1271/1952.

İbn Tağrıberdi, *en-Nücümü'z-Zâhire*, Kahire 1956, Kahire, 1383/1963.

İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim el-Harrânî, (ö. 728/1327), *Mecmû'u Fetâvâ*, Dâru Alemi'l-Kütüb, Beyrut, 1412/1991.

İbnü'Nedîm, Muhammed b. İshak Ebu'l-Ferec, *Fihrist*, Dâru'l-M'arife, Beyrut, 1398/1978.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, *el-Muntzam fî Târihi'l-Mülûki ve'l-Ümem*, Dârı Sadır Beyrut, 1358/1939.

İbnü'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. el-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurrâ*, (Neşr G. Bergstraesser), Mektebetü'l-Hancî Mısır, 1352/1933.

Kehhâle, Ömer Rıza, *M'ucemü'l-Müellifîn*, Dimeşk, 1376/1957.

Mekki, Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne, 'an Me 'ani'l-Kirâat*, thk. Abdulfettah İsmail Şibli, Dâr-ı Nehda, Mısır, tsz.

Müslim b. Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahib-i Müslim*, (thk. M. Fuâd Abdulkakî), Babu Vucûbi Mülazimet-i Cemaati'l-Müslimin, 13, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, (5 cilt).

Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahya b. Şeref, *et-Tibyân fî Âdâb-i Hameleti'l-Kur'an*, (thk. Muhammed el-Haccâr), Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1410/1990.

Okcu Abdulmecit, *Kirâat Açısından Taberî ve Tefsîri*, Araştırma Yayınları Ankara, 2009.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Ğayb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tah-rân, tsz.

Rıdvân b. Muhammed el-Meknî, *Şerhu'l-Muhalellâti*, Şâmile, (Ulûmü'l-Kur'an, İlmü't-Tecvîd Kunusu İçerisinde).

es-Safdî, Salahuddîn Halil b. Eybek es-Safdî, *el-Vâfi Bi'l-Vefâyât*, (thk Ahmed el-Arnâvut ve arkadaşları), Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1420/2000.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1408/1988.

_____, *Buğyetü'l-Vu'ât fî Tabakati'l-Lugaviyyîn ve'n-Nubat*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim) el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, tsz.

Taberî, Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî T'evîli'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992.

Tirmizi, Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî*.

Yakut, Şihâbüddîn Ebü Abdillâh bin Yakut el-Hamavî er-Rûmî, *M'ucemü'l-Üdebâ*, (Şâmile).

Zebîdî, Muhammed bin Abdürrezzâk el-Hüseynî Ebu'l-Feyz Murteza ez-Zebîdî (ö. 1145/1732), *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Şenebûz md.), Şâmile.

Zehebî (ö. 748/1348), *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (thk. Ali el-Becâvî), Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1382/1963.

_____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk., Şuayb Arnavut, İbrahim ez-Zeybak), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404/1984.

_____, *M'arifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, (thk. Tayyar Altıkulaç), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1416/1995.

_____, *Tezkiretü'l-Huffâz*, (thk. Zekeriyâ Umeyrât), Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvili fî Vücûhi't-Tevîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1415/1995.

Ziriklî, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dimeşkî (ö. 1396/1976), *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm Beyrut, 2002.